

ԳԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«ԳԱՍԱԿԱՆ»ՆԵՐՈՒ ՀԱՅԱՑՈՒՄԻՆ ՇՈՒՐՋ

Ղազիկեանի աշխարհաբարը իրն է: Անժխտելի իրականութիւն մը՝ իր նկարագրին, իր պատրաստութեան հետ կապուած բան մը, իրմէ անանջատելի: Իր օրերուն՝ տեսակ մը հեղնական ձեւ տրուած էր սա բացատրութեան՝ թէ ինք հնարած է իր լեզուն: Ան՝ համեստօրէն ժխտած էր թէ այդ ստեղծուած լեզուն իրեն վերագրելի չէ, այլ ժամանակակից լաւագոյն գրողներու եւ մեծ գրադէտներու՝ որոնց լեզուին ուսումնասիրութեամբ է որ յաջողած էր ստանալու այն կատարեալ արտայայտութիւնը՝ որ արդիական աշխարհաբարը կը պահանջէր: Ատիկա ապացոյց էր իր ճաշակին նրբութեան, եւ դիտակցութեան՝ քայելու հոսանքին հետ: Զգալը թէ ժամանակները փոխուած են, եւ թէ ինքը կոչուած է դեր մը խաղալու այս անկիւնադարձին վրայ, արդիւնք է մեծ իմացականութեան: Ինքն ալ կրնար մնալ այն հիւներուն դիմին վրայ՝ որ սիրեցին դրաբարի քղանցքը եւ պերճութիւնը, չկրցան թօթափել անձնական ճաշակի մը գոհացումները՝ հանրական ճաշակի եւ պահանջի փոփոխութեան եւ հարկին դիմաց:

Իր լեզուն նոր էր, ուժեղ, որովհետեւ գրաբարի մայր բովեջն կ'առնէր իր հարստութիւնը. անկէ հեռանալով՝ հանդերձ՝ կը պահէր կապը բանաւոր եւ ճաշակաւոր. կ'օգտագործէր՝ որքան կը ներէր արդէ ողին, որքան թոյլ կու տար ճաշակին խիստ պահանջը, թէեւ ունեցած է ինքն ալ իր մեղանչումները ակամայ, եւ մերթ բռնադատուած՝ որոնց պիտի անդրադառնանք քիչ յետոյ: Անդին Գարազաշ մը, Գուրգէն մը՝ որ 1900ական թուականներուն տեսան նոր հասնող երիտասարդութեան հակումները, լսեցին «Արեւելք-Մասիւ-Հայրենիք»ի թարմ շունչին կոչը, բայց խուլ մնացին անոնց աղաղակներուն դիմաց, եւ նոր արշալոյսին զոյնները չթափանցեցին անոնց աչքերէն ներս:

Ղազիկեանի աշխարհաբարը իրն է, իր դիւտն է, իր յղացումը, իր ստեղծած առոյգ երիտասարդ լեզուն՝ իր օրերուն համար: Ամէն

կատարելութիւն՝ որ մարդկային ձեռնարկի մը հետ կապուած է, ունի իր հասած կատարէն անդին ուրիշ կատարներ: Այդ կատարները մերժող մը չէր Ղազիկեան, կ'ընդունէր որ յաջորդ սերունդէն պիտի ելլէին նորապոյն ուժեր, զարգացումը մղելու դէպի առաջ, եւ յըզկումի ճիգերով պիտի ձգտէին կատարելագոյն ձեւերու եւ պիտի դոհացնէին աւելի արդիական պահանջները: Քսաներորդ դարու սեմին վրայ Ղազիկեան տիտան մը մնաց, իր յաջորդը գեռ չելաւ ո՛չ արեւմտահայ եւ ոչ ալ արեւելահայ թեւին վրայ:

Այս տիտանը, սակայն, ունեցաւ իր տկարութիւնները: Մեծագոյն տկարութիւնը որ վնասեց իր դործերուն անվիճելի, անդերազանցելի կատարելութեան՝ եղա՞ւ այն հապկեպը, որ կը բնորոշէ իր աշխատանքի եղանակը: Ան չի ճանչնար ո՛չ դադար, ո՛չ հանգիստ, ո՛չ խորհրդածութիւն եւ ո՛չ ալ յետադարձ ակնարկ, բացի մասնական ի՛նչ ի՛նչ պարագանքէ: Խօսքը ընդհանուր երեւոյթի մասին է: Թարգմանիչ մը՝ որ կը պարծի թէ 140 օրերու մէջ չափեցուցած է Թաս-Թարգմանիչ մը՝ որ կը պարծի թէ 15-546 տողերով, ողորմեայ վրայ մեքենական լարուածութեամբ քայած են թարգմանիչին ընդ, որոնք վրայ մեքենական լարուածութեամբ քայած են թարգմանիչին մատները: Հապկեպի արդիւնք մը հետեւաբար, մրցումի դրուած դրական վաստակի մը պէս, անկոխելի բարձրութիւն մը՝ ուր պիտի հասնէր ան: Արդարեւ ոչինչ կը գիմանար անոր եռանդին եւ աշխուժութեան դիմաց: Կը մտածենք այսօր, տարիներ ետք՝ որ այդ թարգմանութիւնը չէ՞ր կարելի միթէ երկու տարուան գործ մը ըլլալ՝ մանութիւնը չէ՞ր կարելի միթէ երկու տարուան գործ մը ըլլալ՝ մանութիւնը չէ՞ր կարելի հիացում կը պատճառէ: «Տասը մատներու արդիւնք» որ իսկապէս հիացում կը պատճառէ: «Մատենագիտութեան» իմնաբարդը՝ ուսուցչութիւնը դրած եմ ի սպաս «Մատենագիտութեան» եւ այդ տասներորդ մէկ չութեան, տասներորդը՝ թարգմանութեանց եւ այդ տասներորդ մէկ չութեան լիակալութեան մէջ թարգմանեցի Տանթիի «Դիտող»ն ու «Քաւարան»ը եւ այլն... բոլոր դործերը, որոնք մեզի ծանօթ են: (Տես «Թասոս» եւ իր հայ թարգմանիչները», Կ. Պ. 1912, էջ 68): Խելացնոր համեմատութիւն մը, մէկ տասներորդը ուրեմն իր ուժեղ նուիրումն էր համեմատութիւններու ծառայութեան համար, որոնք իր ամբողջ կեանքին գեղեցկագոյն մասը եւ արդիւնաբերութիւնը պիտի կազմէին: Ի՛նչ պիտի ըլլար եթէ երկպառակ

կամ քառապատկը իր ժամերուն նուերուած ըլլար այս գեղարուեստական բաժնին եւ մնացածը, դարձեալ ըլլալով մեծամասնութիւնը՝ այլ զործերու կամ զբաղանքներու :

Ստուգիլ այս վերլուծականէն ետքը՝ զոր ինքը թարգմանիչը կատարած է, եւ որուն ճշտութեանը չենք կրնար տարակուսիլ, քանի որ հեղինակն իսկ է որ զայն մեղի կու տայ իր մանրամասնութեանը մէջ, կը խորհնք որ հսկայական չէ՞ միթէ եղածն ալ, երբ համադրարար աչքի տակ ունենանք այն զմայլելի ամբողջութիւնը՝ որ թարգմանութեամբ հայացուած է իրմէ, եւ որ տասը թարգմանիչի դործ է : Զարմանալի պիտի չըլլայ, հետեւարար, որ այդ հսկայ դործին մէջ ըլլան նաեւ թերի կողմեր՝ լեզուական, ըմբռնումի, վերածումի : Իր թարգմանութիւններուն վերաքննութիւնը տարիներու եւ երկար աշխատանքի կը կարօտի եւ նոյնքան դիտակից ձեռնհասութեան : Այն քանի մը անդրադարձութիւնները՝ զոր պիտի փորձենք ընել, նպատակը չունին ո՛չ նուազեցնելու այդ մեծ թարգմանիչին արժէքը՝ որ տակաւին գերազանցուած չէ եւ ո՛չ ալ ըլլալու ամբողջական նկատուում մը, այլ կարգ մը գիտողութիւններ են միայն իր դասական դործերու հայացումներուն շուրջ :

ԻԼԻԱԿԱՆԻ Ա. ԵՐԳԷՆ ԹԵԼԱԳՐՈՒԱԾ

Դասական թարգմանութիւններու մէջ ակամայ կը տարուի նախկին զրարար հայացումներէն. այս կապը սորկական եւ շարունակական չէ անշուշտ դործին բովանդակ ընթացքին, այլ ինչ ինչ մասերուն մէջ միայն կը յայտնուի՝ շարադրութեան եւ դարձուածքներու ձեւերէն կրած տպաւորութիւններով եւ բառերուն հմայքով :

Հետաքրքրական պիտի ըլլար համեմատական աշխատանք մը իր եւ Բաղրատունիի թարգմանութիւններուն միջեւ՝ հաստատելու համար իր վերաստեղծած աշխարհարարին աղերսը հին դասական լեզուին հետ, բայց հսկայական է ձեռնարկը եւ կը կարօտի մեծ ժամանակի : Առ այժմ հոս իբր փորձ՝ կու տանք Իլիականի Ա. երդէն թեկադրուած կարգ մը անդրադարձութիւններ, որոնք բառական եւ լեզուական տեսանկիւնէ նկատուած են միմիայն :

1.

Տեսնենք նախ հետեւեալ ութը տողերը (Ա. Երգ) .

«Լուէ ինձ, ո՞վ արծաթաղեղն, որ Գրիսէն
Կը պահպանես շուրջ եւ Կիլլան գիւցական,
Տեսնողոսի միահեծան հըզօր տէր,
Զմինթանդ, եթէ պըսակեցի երբեք քեզ

Շրջակայ տաճար, կամ թէ երբեք ցուլերու Ուայծերու քիչ ճննճերեցի յոյր աղղրերն, Օ'ն, կատարէ՛ այս ուխտըս, թող Դանայեանք Սրբաքննութիւն տուժեն իմ արցունքներս»:

Կը զգաք իսկոյն որ պայծառութիւն չունին տողերը եւ իմաստը չի քալեր՝ վառնդի Ղազիկեան չէ խորհած ազատօրէն, չէ շարադրած ազատօրէն՝ բոլորովին անկար դրաբոր ձեւերէն, այլ իր հայա-ցումին տուած է Բաղրատունիի շրադրութեան համընթաց աշխարհ-հարաւ արտայայտութիւն մը՝ որ հարազատ չէ։ Բաղրատունին ունի.

«Լ՛ուր ինձ, արծաթադեղն, որ ըզբրիսէ չուրջ պահպանես
և զդիւցափանըն Կիլիա, և Տենեդեայ իշխես չըզոր,
Զմինթեանդ, թէ քեզ երբեք պըսակեցի չըքեզ տաճար
Կամ թէ րնա զըրկաց ուսածից ճնճնհրեցի քեզ յոյր աղղերս,
Օ՛րն արդ զու ե՛կ ինձ ըզտոյն կատարեալ՝ զուխ պաղատանդ .
Տուժիւրն Դանապեցիք զիմ արատաւս թով սըլաքօք»:

Գեղարուեստագէտ Ղազիրկեանին պիտի չնհրուէր այսքան մօտէն քալել զրարարին հետ՝ առանց աշխարհաբարի ոգին եւ կերպարանքը հազցնելու իր տողերուն: Ինչպէս որ զրարարի մէջ պահուած է միշտ արծաթապղիկ գիւտաւոր մահկերքը աստուածային՝ Մոնթրիի քով բացառորուած dall'arco d'argento-ով, համայտառական բնազդին ձրցրծ-տօջե-ի, կրնայ թոյլատրուել իրրին հասկնալի բարդ բառ աշխարհաբարի մէջ ալ: Բայց ի՞նչ հարկ կար պահպանես-ի քով զնէլ նաեւ շուրջը, որ կը մթաղէն, քան թէ կը պայծառացնէ իմաստը: Աւելաբանութիւն մըն էր զրարարին մէջ, յայտաւելիք՝ աշխարհաբարին մէջ: Բազրատունի յոյնի տառական հաստատութեան համար ողած է չէլտիւի՝ «չուրք»ը, որպէս ըլլայ նոյնաձև ետրածուծութիւն մը յուստէն ձաւ-թէթաւ-ին:

Բացի ստակէ՝ Վերի ութը տողերը խորհրդաւոր բան մ'ունին, գրեթէ անհասկնալի։ Այս միութիւնը պատճառուած է նախ շարադրութեան անընականութենէն, եւ երկրորդ՝ պարունակութեան անծանօթութենէն։ Պարզեւնը նիւթը։

Քրիստոսը՝ զարթոնքը հուշելու համար՝ Քրիստոս առաջին ջրբամբ է, որուն Քրիստոսոյն աղջիկը՝ Հատիգիւնը է Արարչի խոսքով ծնունդ առնելով։ Քրիստոսը ինքն ինքի խոսքով ծնունդ առնելով՝ ինքն ինքի խոսքով որ եւ զարթոնքը զայն, բայց արարչի խոսքով ինքն ինքի խոսքով ծնունդ առնելով։

Ազգազուն իր պաշտպանութեան տակ առած ըլլալով՝ Քրիստէ և Կիլիա աւանները Տրոյիոյ, և ըլլալով միահեծան տէրը Տենեդոսի՝ Եղեան ծովին մէջ (Տրոյիոյ զինման զանուակ կղզի), անոնց քուրմը կը

դիմէ պաղատադին «արծաթադեղ» աստուածին՝ որ պատժէ Թշնամին: Կը յիշեցնէ անոր՝ Թէ ինքն է միանգամայն, բացի յիշուած աւաններէն նաեւ պաշտպանը Զմիւնքեան-ին, որ կարեւոր քաղաքներէն էր Տրոյիոյ եւ որ յատուկ սէր եւ յարգանք ունենալով աստուածին հանդէպ, քաղաքին անունով եւս կ'անուանէին Ապողոնը: Վերի ութը տողերուն մէջ, որոնք ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ աղօթք մը, քորմը կը յիշեցնէ Ապողոն աստուածին իր անցեալի արդիւնքները, տաճար մը ստակած ըլլալը, պարարտ զոհեր նուիրած ըլլալը, որպէսզի անոր դուրսը շարժէ եւ իր կողմը շահէ, հակառակ Դանայեաններու՝ այսինքն Յոյներու կամ Աքայեաններու:

Այս ութը տողերու մէջ ամէնէն խնդրականը, սակայն, պսակեցի քեզ շէնդ տաճար-ի բացատրութիւնն է, որ կը կարօտի աւելի մեկ-նութեան, Թէեւ պարզ Թուի:

Նիւթական փոխանցում մըն է Բադրատունիէն՝

.... «եթէ պըսակեցի երբեք քեզ

Շըքեղ տաճար»,...

բացատրութիւնը որ մութ է, ինչպէս մութ կը Թուի Բադրատունիի քով ալ: Վինչենցոյ Մոնթի զայն հասկնալի դարձնելու համար վերածած է այսպէս.

«Se di serti devoti unqua il leggiadro

Tuo delúbro adornai¹

Եթէ երբեք պըսակներով ուխտական

Զարդարեցի տաճարդ...

Աշխարհաբար Թարգմանութիւնը հետեւելով նիւթապէս դրաբարի ձեւին՝ չէ կրցած տալ ճիշտ միտքը տողին: Կը կարծենք Թէ բնագրին բուն միտքէն կը հեռանան նաեւ խտալական վերջին երկու նոր Թարգմանութիւններն ալ.

«Se mai qualche volta un tempio gradito t'ho eretto»²

Եթէ երբեք քեզ երբեմն հաճոյ տաճար կանգնեցի:

Նոյն ձեւով վերածուած է միւս Թարգմանութիւնն ալ

«Se alcuna volta io edificai a te un tempio gradito»³

Երբեմն եթէ կանգնեցի քեզի տաճար մը հաճոյ:

1. Հմտ. OMERO, Iliade, trad. V. Monti, Ed. SEI, Torino, 1940, p. 11.

2. Հմտ. OMERO, Iliade, trad. Rosa Calzecchi Onesti, Testo originale a fronte, Einaudi Editore, Torino, 1968, p. 4-5.

3. Հմտ. OMERO, Iliade, Libro I, Soc. Edit. Dante Alighieri, Milano-Roma, 1970, p. 12.

Ըսենք անցողակի որ յունական բնադրի վեցաչափին դիմաց՝ երկար տողեր նախընտրած են դնել իտալացի վերջին Թարգմանիչները, որպէսզի իմաստներու ամբողջութիւնը կարելի ըլլայ լրիւ բովանդակել: Բազրատունին ալ իր հայկական չափով արդարեւ տողին դիմաց տող դնելու դժուարութիւնը չէ ունեցած, մինչդեռ Ղազիկեան իր մետասանոտեանով տառապած է իսկապէս եւ հրաժարած՝ տողերու համապատասխան հաւատարմութենէն: Բազրատունիի տողերուն համարանքը ճիշտ կը համապատասխանէ բնադրի տողերու թիւին:

«Քեդի հաճոյ տաճար մը կանդնեցի» բացատրութիւնը, սակայն, յոյն բնադրին չի համապատասխաներ. Բազրատունիի Թարգմանութիւնը աւելի հարազատ է, որուն հետեւած է Ղազիկեան.

Յոյնը ունի 39. *εἰ ποτέ τοι χαρὲντ' ἐπὶ νηδὺν ἔρεψα*,
(Բագր.) 39. Թէ քեզ երբեք պըսակեցի չըքեղ տաճար:

Բազրատունիի յունագիտութիւնը կասկածէ վեր է. իրեն ծանօթ են բոլոր նրբութիւնները դասական լեզուին եւ տեղական բարբառներուն, ինչպէս հոս յոնիականին⁴: Բնադրին բուն իմաստին Թափանցելու համար նկատի առնելու է իրենց —ի (ἐρέφω—էն) միաբը, որ կը նշանակէ ըստ Schenkl գերմանացիի դիտական բառարանին՝ ծածկել տանիքով, վերջացնել կառուցումը. փոխաբերաբար՝ պսակել գործը, շէնքը⁵, հոս՝ տաճարը. հետեւաբար խօսքին իմաստը պիտի ըլլայ լրման հասցուցի, աւարտեցի, պսակեցի քու անուանդ նուիրուած տաճարը:

Նոյն իմաստը ունի Bailly-ի⁶ քով ալ բառին փոխաբերական կամ էրկրորդ նշանակութիւնը, որով կարելի է վստահօրէն եզրակացնել թէ իրենց—ի տալու է աւելի պսակելու իմաստը:

Սակայն խնդրի առարկայ տողին բուն դազափարը հասկնալու համար՝ դեռ ճշտելի կը մնայ *χαρὲντ*—ի նշանակութիւնը, որ ըստ ոմանց՝ է գեղեցիկ, շքեղ, եւ ըստ ոմանց՝ հաճոյ, հաճոյակամ: Վիճ-

4. Բագր. 1864, Թ. Ապր. էջ 128. Հոն կը խօսուի իլիականի Թարգմանութեան առաւելութիւններու մասին. Բազրատունի բացի չափական կատարելութենէն եւ լեզուի ճոխութենէն՝ նաեւ քնադիրին Թափանցողութեան, հին եւ անսովոր բառերու ճշգրիտ հասկացողութեան, ինչպէս նաեւ տողերու դազափարային բովանդակութեան լիովին հաւատարմութեան մէջ վարպետ կը ներկայացուի իր ժամանակակիցներու դաստաստանով:

5. C. SCHENKL. Հմտ. իտալ. տպագր. Francesco Ambrosoli-ին, Վիննա, 1865, ուր իրենց—ի դիմաց գրուած է. «copro, copro con tetto, compisco, finisco di edificare; metafr. coronare» = ծածկել, ծածկել տանիքը, լրացնել, վերջացնել շէնքը. փոխաբ. պսակել:

6. Հմտ. M. A. BAILLY, Dictionnaire Grec-Français, Hachette, 1910: couvrir d'un toit, d'un abri; fig. ombrager, entourer de guirlandes, couronner.

ուսած տողին մէջ լրացի ձեռքովի իմաստէն՝ կայ ստուգուելիք ուրեմն՝ նաեւ $\chi\alpha\rho\acute{\iota}\epsilon\nu\tau\alpha$ էπλ (= $\chi\alpha\rho\acute{\iota}\epsilon\nu\tau\alpha$ էπλ), որուն բուն ձեւն է $\chi\alpha\rho\acute{\iota}\epsilon\iota\varsigma$ - $\acute{\iota}\epsilon\sigma\sigma\alpha$ - $\acute{\iota}\epsilon\nu$. եւ ըստ Schenkl-ի եւ Աղաբեան⁷ եղբայրց բառարաններուն՝ կը նշանակէ վաշխուչ, սիրուն, զուարթ, եւ իտ. *elegante* . Բազրատունիի շէնդ-ը աւելի քան հարազատօրէն կու տայ նշանակութիւնը : Հետեւաբար բոլոր այն թարգմանութիւնները՝ որոնք հաճոյ-ով վերածած են դայն՝ կը հեռանան բնաղբին բուն մտքէն : Ի հաստատութիւն ըստածին՝ աւելցնենք որ Bailly ալ այդ բառին զիմաց ունի *gracieux*, *aimable*, զործածուած երկտասարդութեան փայլին, ըզդեւտներու, մարմնի մասերուն, բնութեան իրերուն, բնական երեւոյթներուն համար, եւ հետեւաբար հաճոյ-էն աւելի գեղեցիկ-ի եւ շէնդ-ի իմաստ ունի իր քով եւս :

Քուրմերը հնութեան մէջ տաճար կառուցանողներ չէին, այդ զործը կը կատարէր քաղաքապետութիւնը կամ քաղաքական իշխանութեան կրօնական բաժինը . քուրմերը կը զարդարէին զանոնք դրասանդներով ու պսակներով, կը զոհէին եւ կ'աղօթէին : Հետեւաբար ձեռքովի 2րդ կամ փոխարեակն իմաստը աւելի ուղիղ կը թուի, որուն համաձայն կ'երթայ Բազրատունին . ուստի իմաստն է՝ եթէ երբեք քեզի [քու անուանդ նուիրուած] չքեղ տաճար [մը] պսակեցի (զարդարեցի), ՈՁ Թէ ԿԱՆԳՆԵՅՅԻ, ինչպէս վերոյիշեալ իտալական թարգմանութիւնները զբաժ են :

Բազրատունիին է արժանիքը բնագրական այս հաւատարմութեան, որուն զրեթէ կոյր վստահութեամբ հետեւած է Ղազիկեան, պահելով ձեւական նոյնութիւնն ալ եւ բնականաբար իմաստի եւս մթութիւնը՝ որ կը կարօտէր ճշտուելու :

2.

Իմաստի ներութեան պակաս մը կ'անդրադարձուի Ատրիդէս Աղամեմնոնի ըրած սատին մէջ՝ ուղղուած Քրիսէս քուրմին .

կը զրէ Ղազիկեան .

Ուրիշ անգամ չհանդիպիմ քեզի, ծեր,
Այս զոգաւոր նաւերուն քով, հոս հիմա
Դեգեքելուդ, եւ կամ նորէն դառնալուդ :

Միտքն է հեռացի՛ր ու զնա՛ այս վայրերէն, մի՛ դեղերիւր այս կողմերը՝ նաւերուն քով . հոս վերադարձած չտեսնեմ քեզ նորէն : Ղազիկեանի քով հոս հիմա դեգեքելուդ՝ մութ կը մնայ եւ թերի է

7. Հմտ. AZARIAN A. & S., Nuovo Diz. ellenico-italiano-armeno-turco, Vienna, 1848.

շարադրութիւնը. «Հոս»ը կը վերաբերի անդամ մըն ալ «չվերադառնաս»ին :

Բազրատունին՝ ուսկից առած է Ղազիկեան, հասկնալի է իր շարադրութեան մէջ՝

26 Մի՛ եւս ծեր, առ զոգաւոր նաւացս ընթեր զըտից ըզքեղ

27 Դեզերեալ աստանօր կամ միւսանդամ եկեալ այսբէն :

Վինչենցոյ Մոնթի թարգմանութեան մէջ ալ յստակ է միտքը .

«Vecchio, non far che presso a queste navi

Ned or nè poscia più ti colga io mai,

որ հայերէնի վերածուած պիտի ըլլար թերեւս հետեւեալ ձևով .

«Ո՛վ ծերունի, այս զոգաւոր նաւերո՛ւն

Քու՛յ, ո՛չ այժմ, ո՛չ ալ յետոյ քեզ չըտեսնեմ» :

ԲԱՌԵՐՈՒ ՀՄԱՅՔՆԵՐ

Ղազիկեան կը տարուի բառերու հնչականութենէն ու մանաւանդ հմայքէն . կը սիրէ դործածել բառեր՝ որոնք ուժեղ եւ հրապուրիչ կը թուին իր ականջին, եւ որոնց մտերիմ ընտանութիւնն ունենալուն՝ չի տարակուսիր անոնց խորթութեան մասին : Այսօր օրինակ փարպ բառը զբարարի իմաստով (պատգամաւոր) չի դործածուիր . եւ սակայն «Իլիական»ը կը վիտայ այդ բառին յաճախութեամբ եւ այդ նշանակութեամբ : Քննենք ուրիշ օրինակներ :

3.

Ղազիկեան

Դուք Ատրիդներ, դուք ամբաբարս Աբայեանք,

Բագրատունի

17 Ատրիդա՛յք, եւ համադունդ այլ ամբաբարս Աբայեցիք,

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

17 Atridi, e voi tutti, Achei schinieri robusti,

Յոյն բնագիրը

17 Ἀτρεΐδαι τε καὶ ἄλλοι ἐυκνήμιδες Ἀχαιοί,

Գրաբարէն անցած բառերու շարքին նկատի առնել նախ սա խորհրդաւոր բառը՝ ամբաբարս-ը, որ Ա. Երզնէ առաջին տողերուն մէջ դործածուած է (17րդ տող) : Ի՞նչ պիտի հասկնայ աշխարհաբար ընթերցող մը այդ բառով : Պիտի չփոթուի նախ եւ առաջ «ամբարերձ»ին

հետ, որ ամուր եւ բարձր ածականներու միութեամբ բարդուած բառ մըն է, որ կը նշանակէ իր բարձրութեամբը ամուր, այսինքն անառիկ, անմատչելի տեղ մը. բայց այդ չէ Ղազիկեանի քով գործածուած ամրաբարձ-ին միտքը: Աշխարհաբարի բառարանները ոչ մէկ լոյս եւ բացատրութիւն պիտի չկարենան տալ անոր եւ պիտի մնայ մութ: Ստուգաբանութեան մը պէս բան մը պէտք է այս բառին իմաստին թափանցելու համար:

Բարձր՝ ունի զանազան իմաստներ: Առաջին եւ սովորական իմաստն է՝ պարկ մը լեցուած բուրդով, խոտով, այն որ կը գործածուի գլուխը հանգեցնելու համար: Հոս սակայն այդ չի նշանակեր: Բարձր՝ կը նշանակէ նաեւ դահ, բարձր նստարան, պատուաւոր տեղ, բազմոց. ասոր նմանութեամբ՝ ըսուած է նաեւ պատիւի կամ աւագութեան համար: Բարձր՝ կը նշանակէ միանգամայն եռանկիւնի խաւրիս եւ երկրաչափական ուրիշ ձեւերու հիմ: Կը մնայ չորրորդ նշանակութիւն մըն ալ. բարձր կը կոչուին մարմնի այն մասերը՝ որոնք մէջքէն վար են եւ կը կազմեն մարմնին բոլոր ծանրութիւնը վերցնող հիմը կամ խաւիսը. այսպէս աղբերը կամ երանքը, եւ անոնց ըստորին կողմերը՝ մինչեւ ծունկերը, սրունքները եւ ոլոզը:

Յոյն զինուորները ունէին սոնապան մը, կամ սրունքի կաշիէ պահպանակ մը՝ որ կը հասնէր ծունկին կէսը: Բարձր-ը, որ ոլոզէն մինչեւ ծունկը հասնող մասն է, ծածկուած էր եւ ամրացած կաշիով, եւ այս միտքով ըսուած է ուրեմն ամրաբարձ, բառ մը որ հասկնալի է գրաբարի մէջ, սակայն ոչ աշխարհաբարի մէջ: Ղազիկեան պարզագոյն բառ մը պէտք էր գտնել եւ չկապուիլ գրաբարին եւ չմոգուիլ անկէ՝ կը բաւէր գործածել սոնապան բառը:

Տարակոյս չկայ այս բառին նշանակութեան տրուած ճշտութեան մասին: Bailly-ի քննական բառարանը նօտօմօս բառին բացատրութիւնը կու տայ հետեւեալ ձեւով. նօտօմօս, մօս, aux belles bottines, aux beaux jambarts, եւ կը յիշէ Իլիականի Ա. երգին 17րդ համարը՝ որպէս վկայութիւն: Բառարանին տուած ճշտութեամբ ալ կըրոննք ըսել՝ թէ կիսակօշիկի եւ սոնապանին վրայ է հարցը, այնպէս ինչպէս Աքայեցիներուն սովորութիւնն էր հազուիլ զինուորական գործողութիւններու ատեն:

4.

Ղազիկեան

Հաւանեցան հոն միւս բոլոր Աքայեանք՝

Պատկառելով քորմէն՝ առնել պերճ փրկամանն.

Բագրատունի՞

22 «Անդ այլք ամենեքին հաւան դրտան Աքայեցիք

23 Պատկառել ի քորմէն եւ ընդունել զպայծառ փրկամանն»

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

- 22 «Allora gli altri Achei tutti acclamarono,
23 fosse onorato quel sacerdote, accolto quel ricco riscatto».

Յոյն բնագիրը

- 22 Ἐνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοὶ
23 αἰδεσθαι θ' ἱερῆα καὶ ἀγλαὰ δέχθαι ἀποινα.

Պերն փրկամի գրուած է հարուստ կամ ճոխ փրկանքի համար։ Բազրատունին ունի պայծառ փրկամի։ Քրիստոսոյի հայրը, Քրիստոս քուրմը, առատ նուէրներ բերած էր Աթալիայի բանակը, աղատելու համար իր գերի տարուած աղջիկը։ Պերն փրկամիք չի թուէր բացատրել նուէրներու ճորտութիւնը։ Ղադիկեան տարուած է Բազրատունիի պայծառ—էն, եւ որովհետեւ ասիկա երկավանկ է, մինչ ինքը միավանկ բառի մը պէտք ունի՝ գործածած է իբր հոմանիշ՝ պերնը, որ տեղին չէ։ Կրնար ըսել նախ փրկամի, բայց նախընտրած է պայծառ—ի մօտ բան մը, որպէսզի չհեռանայ Բազրատունիի պայծառի իմաստէն։

Եւ արդարեւ բառական ոճով յոյն բնագիրը ունի

καὶ	ἀγλαὰ	δέχθαι	ἀποινα.
եւ	փայլուն	ընդունիլ	փրկանք (նուէրներ)

ἀγλαός, γι, ον, կը նշանակէ փայլուն, բայց շատ հաւանաբար եւ ընականաբար «ճոխ ու թանկագին» նուէրի իմաստով. այնպէս որ Rosa Calzecchi Onesti-ի Թարգմանութեան մէջ Թարգմանուած է այդ տողը «ricco riscatto»ով, ինչպէս Մոնթիի քով «le ricche offertes»ով։ Իսկ բառական Թարգմանութեան մէջ Soc. Alighieri-ի Հրատարակչականի Թարգմանիչը դրած է «splendidi riscatti»։ Դիտելի է վճիռ ու բառական Թարգմանութիւնը Բազրատունիին, որ յոյն բնագրին հետ զուգընթաց կը քալէ առանց բառական ձեւերն անգամ փոխելու։ Եթէ Բազրատունի գործածեր է «պայծառ»ը, որովհետեւ բուն իմաստը բառին այդ է. Bailly կը դնէ «brillant, éclatant, splendido» եւ կը յիշէ Հոմերոսին քով գործածուած տեղն ու պարագան (Ա. 23), խօսելով ընծաներու մասին։ Բազրատունիի «պայծառ»ը նիւթական եւ բառական է. դարձեալ ըստ Bailly-ի այս բառը գործածուած է էմփեոտիկէսէն արեւուն համար, Հոմերոսէն այլուր՝ Զուրի համար, անձերու համար (երեւելի—ի իմաստով)։ Ուստի «պայծառ»ը ճորտութեամբ նշանաւորի իմաստ մ'ալ կ'առնէ եւ կը մնայ հաւատարիմ յոյն բնագրին եւ գրաբարին մէջ հասկնալի ըլլալուն՝ երբեք անտեղի չենք դռներ։ Սակայն Ղադիկեանի «պերն»ը Բազրատունիի «պայծառ»ին բուն իմաստը ոչ միայն չի տար, այլ աւելի վսեմ—ի նշանակութիւնն ունի եւ պատշաճ է իբր մակդիր՝ նուէրներու համար. վանդի կարելի է ըսել պերն մարդ, բայց ոչ «պերն նուէր»։ Չփնդ, հայկապա

բառերը ընդհակառակն աւելի ճշտութեամբ պիտի թարգմանէին իմաստը պայծառ-ին եւ յսյն ὀγλᾶος-ին:

5.

Ղազիկեան

Արդ ասի ա'յսպէս խօսելով նստեցաւ,
եւ ակումբէն ելաւ զիւցաղն Ատրիդէս,
Ազամեմնոն ամէնիշխան, տրամադին՝
Լի բարկութեան մոլուցքով սիրտ քլիփայրոյ,
Ու աչուին նրման կայծակնայայտ կըրակի:

Բագրատունի

- 101 Սորա զայս ասացեալ՝ նըստաւ, յարեաւ յակումբ նոցին
102 Դիւցաղն Ատրիդէս Ազամեմնոն ամէնիշխան,
103 Տրամադին՝ լի բարկութեամբ սրբամտութեան սիրտ քլիփայրոյ,
104 Եւ աչք իւր նրմանեալ փայլակնայայտ հրոյ կայծականց:

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

- 101 Così detto, sedette; s'alzò fra loro
102 l'eroe figlio d'Atreo, il molto potente Agamemnone,
103 infuriato; d'ira tremendamente i neri precordi
104 erano gonfi, gli occhi parevano fuoco lampeggiante.

Յոյն քնագիրը

- 101 Ἦτοι ὁ γ'ὧς εἰπὼν κατ'ἄρ' εἶξετο τοῖσι δ'ἀνέστη
102 ἦρωας Ἀτρεΐδης εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων
103 ἀχνύμενος· μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναί
104 πίμπλαντ', ὅσσε δέ οἱ πύρι λαμπετόωντι ἔκπτην·

Գրաբարի եւ աշխարհաբարի թարգմանութեան մօտաւորութիւնը յայտնի կ'երեւի շարադրութեան մէջ՝ իրարու յար եւ նման տողերէ, եւ տարակոյս չի վերցնէր թէ Ղազիկեան ո՛ր եւ է թարգմանութենէ աւելի Բաղրատունիին իր աչքին տակ ունեցած է: Բացի ընդհանուր նոյնութեան զգացողութենէն՝ նկատենք քլիփայրոյ բառին դործածութիւնը՝ որ նոյն ձեւով եւ նոյն իմաստով մտած է իր քով, «սիրտ թլիփայրոյ» եւ որ իսկոյն ուշադրութիւն կը զրուէ:

Թլիփայրոյ՝ ըստ ՆՇԲ-ի կը նշանակէ «չուրջանակի յորդեալ, մը-թացեալ, միղած», եւ կը համարուի իր այդ ձեւով զրջադրական վրէպակ մը, սրբազրկիլ՝ քլիփայրոյ: Գործածուած է Յակոբ Մծբնայ չալրասպետի ճառարուն մէջ (Ճառք ԺԷ·): «Եւ ոչ յամպն թլիփայրոյ սաստիկ մրրկեալ մտին»:

Արդ, քլիփայրդի՝ իր այս ձևով առաջ եկած է ըստ ՆՃԲ-ի քլիփ՝ քլիփ (= բոլորակ, շրջաբոլոր) բառէն, որ կը նշանակէ՝ շուրջը յորդած, շուրջը պատած։ Եթէ քլիփայրդը սխալագրութիւն համարինք «թխալորդ»-ի, կազմուած քուլսլ (կամ թուլը, թուլպ, թուլփ) բառէն = ամպ, մառախուղ, քլսլայրդ բառը (կամ թզրայրդ, թզփայրդ) հետեւողական իմաստով պիտի նշանակէր ամպով, մառախուղով պատած։

Հոս, Հոմերոսի տողին մէջ՝ ունինք սիրտ քլիփայրդ։ Բազրատունին զեռէն «թխալորդ»-ն ալ, բայց չէ գործածած. ուստի խնամքով եւ ուշադրութեամբ քննելու է հարցը։ Բազրատունի զայն ճարպիկօրէն յարմարացուցած է յունարէնին, եւ որուն համար ծափահարելի է։ Արդարեւ, ընտրելին մէջ φρένες ἄμφι μέλαινα խօսքը կը նշանակէ սիրտ՝ շուրջը սեղած, զոր Բազրատունի զբական զբարի խոր հմտութեամբը վերածած է քլիփայրդ բառով. որուն արմատը քլիփ-էն է եւ կը նշանակէ՝ շուրջ կամ բոլորակ. քլիփայրդն ալ՝ շուրջը յորդած կիրքով, բարկութեամբ։ Յոյն ընտրելին ἄμφι μέλαινα (= սեւացեալ շուրջ) արտայայտուած ճշգրտօրէն զարդոյթով լեցուած, այսինքն մաղձի դառնութեամբ սեւցած-ի իմաստով, սեւութիւն մը որ կը պատէ ըստ հիներու՝ սրտի թաղանդը (φρήν, φρένες սրտի թաղանդ եւ բանաստեղծութեան մէջ պարզապէս՝ սիրտ)։ Արդ, Բազրատունի այս բոլորը բացատրելու համար քլիփայրդ բառը դրած է, որուն բուն նշանակութիւնը արդէն վերը ըսինք։ Յունարէն բառին տրուած այս ճշտումը հիմնուած է Bally-ի հեղինակութեան վրայ՝ որ կը գրէ. ἄμφιμέλας - αἶνα, αὖ = noir tout autour, qui enveloppe d'obscurité, tout obscurci ou aveuglé (par la colère, la douleur)։

Թլիփայրդ բառին իմաստը, ուրեմն, այսքան բացատրութիւններէ ետքը, յուսանք առաւ իր յստակ նշանակութիւնը՝ գործածուած իրր ամէնպէս մը սիրտին՝ որ դառնութեան մաղձով կամ բարկութեամբ սեւցած է, եւ չի նշանակեր հետեւաբար «ամպոտած», առաջ բերելով զայն քուլսլ բառէն՝ որ աւելի հասկնալի եւ ծանօթ է աշխարհաբարի մէջ. բայց հոս այդ նշանակութիւնը չունի բացարձակապէս, այլ կը համապատասխանէ գիւտաւոր կերպով յոյն ἄμφιμέλας-ին։

Ղազիկեան պէտք էր զգալ որ այդ սիրտ քլիփայրդը անհասկնալի պիտի մնար իր ընթերցողներէն եւ հետեւաբար խուսափելու էր զայն նոյնութեամբ իր զրէին տակ առնելէ։ Եւ որովհետեւ ըստ ՆՃԲ-ի՝ սխալագրութիւն մըն է քլիփայրդը՝ փոխանակ քլսլայրդի, որուն իմաստին մէջ եւս մտայլը կամ մառախուղի սեւ թանձրութիւնը կը պարունակուի, կրնար թերեւս, առանց շատ հեռանալու ընտրելին միտքէն, գործածել զայն։ Այսպէս անձնական բան մը զբաժնէր իր բառին ընտրութեան մէջ, եւ ո՛չ միայն ծառայական նմանութեան

վտանգէն ազատած կ'ըլլար, այլ նաեւ տողին իմաստն ալ աւելի հասկընալի դարձուցած, քանի որ աշխարհաբարի մէջ կիրարկուած բառ մըն էր ան:

6.

Ղազիկեան

... Եւ սակայն իմ այս ձեռքս է
Որ կը վերցնէ ահագնեամբ դուպարին
Գրեթէ բոլոր բեռն...:

Բագրատունի

165 «Եւ սակայն զառաւելն ահագնեամբ արշաւանին

166 Պաշտեն ձեռքս իմ այսօրիկ»:

165. ἄλλὰ τὸ μὲν πλεῖστον πολυάχρος πολέμοιο

Այս խօսքերը կ'ուղղէ Աբիլէս Աբամեմոնին՝ խորհրդակցական նիստին մէջ: Միթէ բա՞ռ կը պակսէր թարգմանիչին՝ տալու համապատասխանը «անաղնեոանդն»ին. բայց զարմանալի տկարութեամբ մը՝ երբ Բագրատունիի քով կը դտնէ հնչուն ու զեղեցիկ բառ մը՝ կը փորձուի իսկոյն փոխադրել զայն աշխարհաբարի, ինչպէս է հոս:

Ահագնեամբն—ի իմաստը հոս Ղազիկեանի համար՝ է պատերազմի ծանրութեան առաւելագոյն հոգը, զոր այդ բառին մէջ խտացած տեսնելով՝ «աւելի» բառն ալ յապաւած է, մինչդեռ կայ Բագրատունիի քով եւ բնագրին մէջ.

Բագրատունիին տողերը կը համապատասխանեն բնագրին բառերուն մանրամասնօրէն, մինչ Ղազիկեան ամփոփած է եւ ուզած է սեղմել միտքը «ահագնեամբն»ին մէջ հասկցնելով այն աւելին՝ տօնը, որ ինքը Աբիլէս կը տանի ահաւոր պատերազմին մէջ: Բայց շատ ծանր կու դայ աշխարհաբարի համար այդ շոնդալից բառը եւ զրեթէ անհասկնալի, մանաւանդ անոնց համար՝ որոնք ծոմ են գրաբարի պաշարէն. «եռանդ»ը հոս պատերազմական խառնուրդն է, կատաղի պայքարը, բուռն ու սաստիկ ընդհարումը ուժերուն: Յոյն բնագրին πολυάχρ, ἄχος-ը ըստ Bailly-ի՝ է impétueux, violent:

Աշխարհաբարը պէտք չունի կարծեմ այդ «անաղնեոանդ»ին, բացատրելու համար «impétueux»ի եւ «violent»ի ճշգրիտ իմաստը եւ ոյժը:

7.

Ղազիկեան

Արդէն երկու ազդ յօդաձայն մարդերու
Ապրեր սըններ էին կանխաւ...

321 Τὼ οἱ ἔσαν κήρυκε καὶ ὁτρηρῶ θεράποντε·

334 Χαίρετε, κήρυκες, Διὸς ἄγγελοι ἡδὲ καὶ ἀνδρῶν

390 ἄγουσι δὲ δῶρα ἄνακτι·

391 Τῆν δὲ νέον κλισίῃθεν ἔβαν κήρυκες ἄγοντες

Երեք օրինակներու մէջ ալ յունարէն բնագիրը ունի *κῆρυξ*, սոս *κ* = պատգամաւոր: Բազմաթիւնի երկու անգամ նոյն բառը թարգմանած է քարոզ-ով, և երրորդ անգամին՝ նուիրակապետ-ով: Ղազիկեան երեք անգամ ալ գործածած է քարոզ բառը, իտալ. *թարգմանութիւններու* մէջ կը գտնենք «araldo» որ կը համապատասխանէ պատգամաւոր-ին, պատգամաբեր-ին, պատգամատար-ին, դեսպան-ին, նուիրակ-ին, բանբեր-ին:

Աշխարհաբարի մէջ չէր կարելի քարոզ բառով հասկնալ այն՝ ինչ որ ուղած է տալ ինքը պատգամաւորին փոխան: Կրնար գործածել որեւէ բառ մը վերը յիշուածներէն, օր. բանբեր՝ որ տաղաչափական դժուարութիւն ալ չէր ընծայեր. նոյնիսկ կրնար գործածել աշխարհաբարի մէջ քիչ հասկնալի բանագնաց-ը, բայց ոչ քարոզ-ը:

Նոյն է պարագան Պատարագ բառին՝ զոր կը գործածէ վերեւ յիշուած տողերուն մէջ՝ իրը համապատասխան յուն. *δῶρα*-ին. Բազմաթիւնի «դաշխաւում»-ը ճիշտ բառն է յունարէնի, զբաղած իրը նուէր, պարգև աստուածներուն (հոս Ապոլոնի բարկութիւնը իջեցնելու համար), բայց ոչ կապուած զոհի զաղափարին հետ. իտալ. *թարգմանութիւն* ալ Calzecchi Onesti-ի վերածած է «doni»-ով:

Դիտելի ուրիշ կէտ մը վերեւ տրուած տողերուն քննութեան մէջ՝ Սուրբազանի բառն է, զորուած Բազմաթիւնի *ἄγγελο*-ի փոխան, ուր կրնար հրեշտակ բառն իսկ գործածել: Ղազիկեան կրկնած է «սուրհանդակ»-ը, մինչ իտալ. *թարգմանութիւն*ը «nunzi»-ով տուած է իմաստը:

9.

Ղազիկեան

Ձանի կապել կը ջրդէին:

Բազմաթիւնի

399 ... նրկըրտէին կապել ըզնա:

Գրաբարի «նրկուել»-ին դէմ «ջրդէլ»-ը նոյնքան խորթ կու գայ աշխարհաբարի համար, թողած ամէնէն պարզ ու հասկնալի արտայայտութիւնը, որ յոյն բնագիրին ալ համապատասխան է. յոյն *κῆρυξ* մը *ἄγγελο*... *ἄγγελον*: Եթէ Ղազիկեան «Ձանի կապել կ'ուզէին» տկար կը համարէր, կրնար զօրացնել ուրիշ բառով, բայց ոչ ջրդէլ-ով: Կը բաւէր մօտ ըլլալ բնագիրին: Բազմաթիւնի «նրկուել»-ն է որ մղած է զինքը ուրիշ արտայայտութիւն փնտռելու:

10.

Ղազիկեան

Զի վատախտար ճակատագրով ծընայ քեզ

Պալատիս մէջ:

Բագրատունի

418 Դանդի զքեզ ի վատախտար ժամու ծընայ յառազաստիս:

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

418 Ché a mala sorte ti generai nel palazzo.

Յոյն բնագիրը

418 Τὼ σε κακῇ αἰσῇ τέχον ἐν μεγάρουσι.

«Վատախտար»ը վատախտարակ—ն է գործածուած նախնիքներէն (Եղիշէ), որ կը նշանակէ չարաբախտ կամ չարաստղ, ճիշտ համապատասխան յունարէն κακῇ αἰσῇ—ին (= չար ճակատագրով): Թեոխիս, մայրը Աքիլլէսին, կ'ողբայ այն թշուառ ժամը՝ երբ ծնունդ տուած է իր որդւոյն:

Ղազիկեան պարտաւոր չէր անշուշտ պահպանելու Բագրատունիին վատախտար բառը, որ այնքան հեռու է աշխարհաբարի մտայնութեան հետ հաղորդուելէ. կրնար ըսել չըւառ, թշուառ, զժրախտ, նոյնիսկ չարաստղ, բայց չգործածել վատախտարաբակ կամ իր համոռոտուած ձեւը՝ վատախտար, ինչպէս կայ չարախտար. շատ հին է եւ չի խօսիր նորերու մտքին հետ:

Յետոյ պալատ թէ առազաստ: Bally երեք նշանակութիւն կուտայ մեγάρου բառին. հաւաքոյթի սրահ, կանանց բաժին, ննջասենեակ: Բաղրատունիի վերածումը «առազաստ» բառով՝ հարազատ թարգմանութիւն մը համարելու ենք, քանի որ «պալատ»ի նշանակութիւն տրուած չէ անոր՝ հին դասական գրականութեան կամ յունական բարբառաբանութեան մէջ: Կան բառարաններ՝ որ «պալատ»ի իմաստ ալ կու տան՝ սակայն քննական հանգամանքէ զուրկ են:

11.

Ղազիկեան

Եւ այն ատեն քեզի համար կ'երթամ ես

Որմըղական պըղընձախիմ ապարանքն,

Բագրատունի

426 Նոյնժամայն երթամ ի տունն որմըղական ի պըղնձալիբրո,

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

426 E allora t'andrò alla casa di Zeus, dalla soglia di bronzo.

Յոյն քնագիրը

426 Καὶ τότε ἔπειτά τοι εἶμι Διὸς ποτὶ χαλκοβατὲς δῶ,

Տողեր՝ ուր կան նկատի առնուելիք նմանութիւններ եւ տարբերութիւններ: Գլխաւոր նմանութիւնը Բազրատունիի եւ իտալ. թարգմանութեան մէջ՝ է «ի տուն» Արամազդի կամ որմղզական, փոխանակ «ապարանք»ի. ծῶ համառոտութիւնն է ծῶμα-ի, որ կը նշանակէ «տուն, բնակարան մարդոց եւ աստուածոց, ճաշերու սրահ եւ տաճար» ըստ Bailly-ի, նոյնիսկ կը նշանակէ սենեակ, առանձնասենեակ՝ ըստ Schenkl-ի, եւ ոչ թէ ապարանք:

Χαλκοβατὴς ըստ Bailly-ի կը նշանակէ իսկապէս պղնձէ գետին, յատակ, մակդիր մը՝ որ տրուած է Արամազդ աստուածին տան յատակին. հոն յիշատակուած է նաեւ Իլիականին նոյն համարը (426): Այնպէս կը թուի՝ որ այդ բառին պղնձեղէն նշանակութիւնը յատակին համար ըսուած է եւ ոչ թէ ամբողջութեան. որմէ կը հետեւի թէ Բազրատունիի պղնձակերտը եւ Ղազրիկեանի պղնձահիւմը ճիշտ նշանակութիւնը չեն տար, բայց եթէ լայն իմաստով միայն: Բազրատունիի պղնձակերտը եւ հաւանաբար գիցարանական հիւմ մը ունի եւ առանց որեւէ պատճառի չէ իր ընտրութիւնը. Ղազրիկեանինը անկէ կախում ունենալով հանդերձ՝ փոխուած է. կրնար պահել նոյն բառը, եթէ երբեք իր մտքին մէջ «հիւմ»ով չէ ուզած տալ սեմի, յատակի նշանակութիւն մը:

12.

Ղազրիկեան

եւ քովն իրենց ձեռքին մէջ

Պատանիներ հինգաբաժններ ունէին:

Բազրատունի

463 Իսկ մանկտին առ իւր ի ձեռսն ունէր շամփուրըս հինգաբաժնս:

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

463 I giovani intorno avevano forche tra mano.

Յոյն քնագիրը

463 Νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπόβολα χερσίν.

Հարցը հինգաբաժնի բառին վրայ է, որ Բազրատունիէն է եւ կը համապատասխանէ յունարէն πεμπόβολον-ին (= չամփուր հինգ սայրով կամ ծայրով): Յիշենք ի հաստատութիւն ըսուածին՝ հեղինակաւոր Bailly-ի բացատրութիւնը. «broche à cinq pointes pour faire cuire les victimes», ուր իրրեւ առաջին վկայութիւն նշանակուած է Իլիականի մեղի ծանօթ համարը (463):

Հինգաբաժնի-ը առանձին գործածուած՝ գուցէ այնքան հասկնալի չըլլար․ ատոր համար է որ Բագրատունի շամիրներն կցած է զայն, մինչդեռ Ղազիրիկեան ստիպուած ըլլալով յապաւել աւելորդ համարուած բառերը, մտնելու համար պարտադրուած չափին մէջ, քիչ մը մթնցուցած է իր տողը:

Ունինք երկմանի, երեքմանի բառերը՝ համաձայն ժանիքներու թիւին. ժանիք եւ ժանի նոյն են, վերջինս կ'երեւի բարգուծութիւններու մէջ՝ առանց իր յոյնականէն «բ»ին: Իսկ հինգաբաժնի-ը քիչ գործածուած է: ՆՀԲ.ը չունի հինգաբաժնի-ը, բայց ունի երեքաբաժնի-ը, որ իրր բարգուծիւն նոյն է եւ կը բացատրուի միւսով: Նոյն կը համարուի՝ երեքաբաժնի, կամ երեքաբաժին, կամ երեքաբաժի Τριαινα, Tridens fuscina. Երեքմանի, գործի երկաթի երկը ատամամբ: Վկայու-թիւնը բերուած է Վարդ Հաբանց-էն ժԹ. «Ունէին տէգս հրեղէնս երեքսայրիս, եւ երեքարձիս հրաւառեալս (ուրիշ օրինակ մը՝ երեքարձիս): Եհար զերեքարձէնն զայն հրեղէն տէգ ի սիրտ նորա»:

Ստուգաբանական ակնարկ մ'ունի սոյն ՆՀԲ.ը. կը համարի թէ արձին՝ նշանակէ ատամն կամ ժանիք (որ ըստ ար. սինն, էսինն, երբ. չէն, պր. տէնտան), որմէ բարդուած ըլլայ: Հաւանական կրնայ ըլլալ ծագումը արաբերէն սինն կամ էսինն բառէն՝ որ իրր ձայն մօտ է արձին-ին, ունենալով ատամն (= սկոպ) նշանակու-թիւնը:

Հր. Աճառեան դիտել կու տայ որ առանձին արձնի, արձեան, արձին, արձի չեն գործածուած, այլ միացեալ բառին մէջ՝ երեքաբաժնի (Երեքմանի): Սակայն փէլոսիմալճեան⁸ ունի իրր արմատ բառ՝ ար-ձեանք, կամ արձնք, ենից, իւք (= մատնածեւ սլաքաւոր գործի երկաթի, որպիսի է գործին ձկնորսաց): ՆՀԲ չունի, մինչդեռ Ջախ-ջախեան⁹ ունի արձնք = երկաթի ժանիք կամ մատունք, rebbi, forza:

Հինգաբաժնի բառին կարելի գոյութիւնն ու նշանակութիւնը շատ յայտնի է ուրեմն եւ իր գործածութիւնն ալ Ղազիրիկեանի քով՝ ար-դարանալի ամէն կերպով, քանի որ կան նման ձեւեր՝ ինչպէս հինգա-մեան, հինգամեայ, հինգամկիւնի, հինգեակ (ինչպէս կայ եւ հըն-գեակ): Բայց կը մնայ քննելի միշտ ծագումը: Աճառեան խօսելով երեքաբաժնի-ի մասին՝ կը համարի թէ կազմուած է թարգմանաբար յունարէն՝ τριβόλος-էն (dard à trois pointes, trident¹⁰, տէգ եռա-սայր): Նոյնպէս մեկնելու է հինգաբաժնի-ը, ուր՝ ինչպէս յայտնի կը

8. ֓ՓԵՏՏԻՄԱԼՃԵԱՆ ԳԻՒԳՈՐ ՊԱՏՈՒՆԻ, Բաղկիրք Հայկազեան լեզուի, 2 հտ. Կոստանդնուպոլիս, 1846: Հմտ. Ա. հտ. էջ 148:

9. Հ. Մ. ԱՆԽԱՆՆԻ, Բաղկիրք Հայ եւ խալ, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1837:

10. M. A. BAILLY, Dict. Grec-Français, Paris, 1910, էջ 1957:

տեսնուի՝ տարբերութիւնը միայն ժանիքներու թուական տարբերութեան վրայ է: Բայց մինչ երեքարձէն—ը դործածուած է նախնեաց չով՝ հինգարձէն—ը՝ ոչ: Անոնց կազմը, սակայն, նոյն է: Ըստ Հր. Աճառեանի «բառը կազմուած է յօւն «երեք» + βάλω «արձակել» բառերից, որով եւ հասկանալի է որ հայերէն երեքարձէն եւս կազմուած պիտի լինի արձակել բառից, յապաւմամբ կամ սրա արմատը համարելով արձ»: Աճառեան կ'եղբակացնէ՝ թէ արձէն բառ գոյութիւն չունի եւ սխալ ենթադրութեան արդիւնք է՝:

Աճառեանի տեսակէտը իր որոշ հաւանականութիւնն ունի, ինչպէս ՆՇԲ-ի առումը ստուգաբանական անցողակի ակնարկը՝ նկատմամբ արձին բառի մը գոյութեան, ինչպէս Զախարեան ալ կու գայ հաստատել զայն արձէնք ձեւով, սակայն ստուգաբանական լուրջ քննութիւն մը մասնագէտներու կողմէ՝ հարկաւոր է ընտրելու համար մին կամ միւսը երկու կարծիքներէն:

13.

Ղազիկեան

Խառնարանները սլաակեցին պատանիք
Եւ բաժակով սեղանակցաց բաժնեցին:
Եւ բոլոր օրն աքայեցի մանուկներն
Աստուածն երգով հաշտեցնելու հետ էին,
Եւ զեղեցիկ նըւագներու օրհնութեամբ
Հոգակելու Աղեղնաւորն հեռաձիւ:
Եւ լըսելով ան կը հրճուէր իր հողովն:

Բագրատունի

- 470 Զխառնարանն մանկբուռն լըցեալ զինեաւ մինչեւ ի վեր՝
471 Բաժակօք մատրուակեալ բաժնեցին ամենեցուն:
472 Եւ ապա դուին ողջոյն զաստուածն երգով հաշտ առնէին
473 Գեղեցիկ օրհնութիւն հանեալ մանկունքն աքայեցող,
474 Նուագելով զԱղեղնաւորն, եւ նա լըսեալ խնդայր ի սիրտ:

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

- 470 I giovani coronarono di vino i crateri,
471 Ne distribuirono a tutti, versandolo in coppe, a libare;
472 Dunque essi tutto il giorno placarono il dio con il canto,
473 Un bel peana intonando, i giovani degli Achei,

474 Cantando il Liberatore; godeva egli in cuore sentendo.

Յոյն բնագիրը

470 Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο,

471 νώμηνσαν δ' ἄρα πᾶσιν ἐπαρξάμενοι δεπάεσσιν.

472 οἱ δὲ πανηγμέριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο

473 καλὸν ἀειδόντες παιήονα κοῦροι Ἀχαιῶν,

474 μέλποντες ἐκέρχον· ὁ δὲ φρένα τέρπετ' ἀκούων.

Առաջին տողին վրայ կը գտնենք իսկոյն խառնարան բառին մէջ աշխարհարարի զիմադրութիւնը եւ ժխտական դերքը. այդ բառը այսօր կը նշանակէ հրաբուխի բերան՝ ուսկից հուր ու մոխիր եւ լաւայ գուրս կը ժայթքեն. այդ բառը հասկնալու համար այն իմաստով՝ զոր գործածած է Ղազիրկեան՝ պէտք էր անոր ստուգարանական պատմութիւնն ընել, որուն տեղը չէր հոն բնականաբար:

Bailly բացատրելու համար չքաշիք կամ չքշիք-ը (վերջինս յոնիական ձեւն է՝ գործածուած Հոմերոսի քով) պատմական ակնարկով մը կու տայ իմաստը. «grand vase où l'on mêlait le vin et l'eau pour y puiser avec les coupes ordinaires».

ՆՃԲ¹², որ կը կանխէ դայն չուրջ 75 տարի, մեզի կու տայ սահմանը բառին հետեւեալ ձեւով. խառնարան չքաշիք, crater, որ եւ խառնելիք ասի. անօթ կամ ընդունարան, յոր լինի զըմպելի ինչ կամ զըմպելիս խառնել, կամ արկանել, ընուլ, հեղուլ, որպէս կարաս, սափոր, թաղոյի: Օր. «Պառնեաց ի խառնարանս (կամ ի խառնելիս) զգինի իւր»։ Առաւ, Թ. 2:

Պառնարանը էր ուրեմն մեծ աման մը՝ որուն մէջ Յոյները նախապէս կը պատրաստէին գինին, խառնելով մէջը ջուր, եւ յետոյ կը հրամցնէին բաժակներով հրաւրեալներուն կամ բազմականներուն: Արդ, աշխարհարարի մէջ ի՞նչ հարկ կար գործածել խառնարան-ը, որ իսկոյն կը տանի մեր երեւակայութիւնը հրաբուխին ու լաւային, մինչդեռ կարելի էր դնել կարաս, քակնայի. ինչպէս վերջինս գործածուած է նաեւ Աւետարանի մէջ (Յովհ. Բ. 6): Գրաբարը, որպէս դասական լեզու, կրնար կապուած մնալ հին բառին, չքաշիք-ին՝ ճիշտ համապատասխան խառնարանին. մինչդեռ Հ. Արսէն Ղազիրկեան կըրնար զիւրացնել իմացողութիւնը տողին, որ մնացած է նոյնիսկ անկատար իր շարադրութեան մէջ. վասնզի՝ ի՞նչ կը նշանակէ «խառնարանները պսակեցին պատանիք»:

12. Նոր Բաղկիքի Հայկական լեզուի (Աւետիբեան – Սիւրմէլեան – Աւգերեան), 2 հտ. Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1836-37:

«Պսակեցին» բացատրութիւնը չի տար տողին միտքը, եւ չէ համապատասխան բնադրին՝ որ ունի επεστεψαντο (լեցուցին)․ այդ բառը անցած է իր մէջ ո՛չ թէ Բագրատունիէն՝ (որ պսակելի տեղ ունի «լուռ»), այլ շատ հաւանաբար Վ. Մոնթիէն՝ որ ունի «coronando il cratere» ձեւը։ Ի՞նչ կը նշանակէ այս բացատրութիւնը։ Բնադրին մէջ՝ մինչեւ բերանը լեցնելը իմաստը՝ փոխաբերաբար պսակուածի իմաստ մը թերեւս առած է։ Էինանուտի հրատարակութեան թարգմանիչն ալ դասական Մոնթիէին հետեւած է։

Ղաղիկեանի տողին վրայ կը պակսի դեռ բնութեան խնդրին մասնաւորումն ալ․ «ինչ»ով լեցուցին։ Բագրատունի կ'ըսէ յայտնապէս «զինեալ մինչեւ ի վեր», հարազատ մնալով յոյն բնադրին։ Ղաղիկեանի քով վրկպած է այս մասը, հետեւաբար մթին կը մնայ տողը։

Մեծ ամաններէն, թակոյկներէն՝ պատանիները կը լեցնէին դիւին թափակներու մէջ՝ ու կը մատուցէին։ Չոր տողին «թափակներ»ով յոգնակին Ղաղիկեանի քով վերածուած է եղակիի, անշուշտ տաղաչափական հարկէն ստիպուած․ մէկ թափակով չէ որ կը լամէր բաղմութիւնը․ բնադրին մէջ ալ արդէն յոգնակի է (δεπας, յոգ․ տր․ δεπάσσει (v) կամ δεπάσσει (v), յոգ․ սեռ․ δεπάων, գործածուած Իլիականի մէջ՝ Ա. 471, ԺԵ. 86, Ոդիսականի մէջ՝ Գ. 340 ըստ Bailly-ի)։

Ղաղիկեանի կողմէն աւելադրութիւն մըն է յետոյ «սեղանակցաց»ը, որ կը պակսի բնադրին մէջ, Բագրատունիի եւ խալ․ թարգմանութիւններու մէջ․ պէտք էր դրուեր պարզապէս բոլորին (= παῖσιν)։

Յաջորդ տողերու մէջ՝ Ղաղիկեան նիւթապէս կը քալէ Բագրատունիի քայլերուն հետքերէն եւ կը տկարանայ զանազան կողմերով․ նախ «աջայեցի մանուկներն» դրաբարի «մանկունքն աջայեցուցն» է։ Գրաբարի մէջ մանուկը ունի տղու կամ երիտասարդի նշանակութիւն ալ, ինչպէս Աստուածաշունչի թարգմանութեան մէջ զանազան տեղեր․ բայց աշխարհաբարի մէջ մանուկի նշանակութիւնը շատ սեղմ է, վերապահուած նորածինի, եւ մինչեւ 7 տարեկաններու համար։

Իլիականի մէջ գործածուած է κοῦρος, որ կը նշանակէ տղայ, պատանի․ Bailly ունի «jeune garçon»․ վերջիշեալ իտալական թարգմանութիւնները κοῦροι-ի դիմաց ունին giovani․ κοῦρος յոնիական ձեւն է (փոխանակ κορος-ի), գործածուած յատկապէս չմեկրոսէն՝ թէ՛ Իլիականի (Ա. 473, եւ այլն), եւ թէ՛ Ոդիսականի մէջ (Ա. 148, եւ այլն)։

Սակայն Ղաղիկեան երկու տող առաջ κοῦρος-ի դիմաց դրած էր արդէն պատմի բառը, եւ որ անփոփոխ կերպով պահուելու էր հոս

ալ, քանի որ նոյն բառն է որ դրուած է միշտ բնագրին մէջ, ինչպէս Բազրատունին հետեւողաբար ունի մանկումն եւ մանկութիւն:

Դիտեցէք հոս Բազրատունիի ձեւին դարձեալ կրկնութիւն մը յաջորդ տողին մէջ. «զաստուածն երգով հաշտ առնէին»ի դիմաց Ղադիկեանի «աստուածն երգով հաշտեցնելու հետ էին»ը: Այդ խօսքին միտքն է թէ Աքայեցի պատանիները ամբողջ օրը երգով, այսինքն երգելով ու պարելով ողոքեցին Ապոլոնն աստուածը՝ որ փրկէ ժողովուրդը եւ դադրին սրածուծիւններն ու մահերը, որով հարուածած էր ան Աքայեցիները:

Բնագիրը հոս ունի երկու յատկանշական եզրեր. $\mu\omicron\lambda\pi\eta$ ($\mu\omicron\lambda\pi\eta$, $\eta\varsigma$), որ ըստ Bailly-ի կը նշանակէ chant mêlé de danse, երգ ու պար տողովորական եւ կրօնական նկարագրով, որ առանձին անուն մ'ալ ունի՝ Ապոլոնի նուիրուած ըլլալուն համար եւ կը կոչուի $\pi\alpha\iota\tau\eta\omicron\nu\alpha$, բժիշկի երգ կամ ագատաբարի երգ նշանակութեամբ կապուած՝ $\pi\alpha\iota\tau\eta\omicron\nu$, $\eta\theta\omicron\nu\omicron\varsigma$ բառին, վերադէր տիտղոսը բժիշկ-աստուածին՝ որ Ապոլոնն է: Իտալ. Թարգմանութիւնը դրած է մօտաւորապէս յունական բառը՝ $\pi\epsilon\alpha\eta\alpha$, մինչ Բազրատունի՝ $\sigma\eta\mu\epsilon\nu\alpha$ -ի, կցելով համաձայն ընդհանուր վեպերը. $\kappa\alpha\lambda\omicron\nu$... $\pi\alpha\iota\tau\eta\omicron\nu$ = «գեղեցիկ օրհնութիւն», որ Ղադիկեանի սա ընդհանուր բացատրութեան մէջ՝

«Եւ գեղեցիկ նըւազներու օրհնութեամբ»

կորսնցուցած է իր միութիւնը: Մէկ է երգը, եւ միշտ նոյնը. բնագիրն ալ եղակի է $\mu\omicron\lambda\pi\eta$ որ յատուկ կոչումով մ'ալ $\kappa\alpha\lambda\omicron\nu$ $\pi\alpha\iota\tau\eta\omicron\nu$ անուամբ ճանչցուած է: Ուրեմն նուազներու հարց չկայ: Բազրատունի հաւատարիմ է բնագրին, բայց Ղադիկեան՝ մեկնելով Բազրատունիէն՝ կատարած է շեղումներ, մանաւանդ երբ իրմէ աւելցուած «եւ» շաղկապի մը բաժանումով՝ կ'անջատէ երգը օրհնութենէն:

Տեսնենք այժմ Ապոլոնի միւս տիտղոսը՝ որ յաճախ կու գայ դրեցադներութեան մէջ. քննութեան առնուած վերջին երկու տողերուն մէջ ունինք Աղեղնաւոր մակդիրը, որուն կը համապատասխանէ յունարէն բնագրին մէջ $\epsilon\kappa\acute{\alpha}\delta\epsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$ ($\epsilon\kappa\acute{\alpha}\delta$ եւ $\epsilon\lambda\rho\gamma\omega$ կամ $\epsilon\rho\gamma\omega$ = «հեռու»ի եւ «արձակել»ի միութեամբ կազմուած): Սակայն Բազրատունի փոխանակ հեռանդրի՝ դործածած է հոս Աղեղնաւոր բառը, մինչ յունականն նոյն բառին դիմաց 479 տողին վրայ ունի կորովաձիգն Ապոլոնն ($\epsilon\kappa\acute{\alpha}\delta\epsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$ 'Απόλλων):

Մինչ Բազրատունի այլեւայլ դիւտեր ունի այդ մակդիրը արտայայտելու մէջ, Ղադիկեան նախընտրած է անոնցմէ՝ հեռանդր բառը, եւ երբեմն ալ փոխ կ'առնէ միշտ Բազրատունիէն՝ Աղեղնաւոր եւ Հաստաղեղը:

Աւելի ճշտելու համար ըսենք՝ որ Իլիականի՝ Ա. երգին առաջին տողերուն վրայ կը գտնենք դիպաղեղ եւ դիպաձիգ բառերը, դործած-

ուած իբրեւ Ապողոնի աստուածային մակերէր. ան ոչ միայն անվրէպ ,
այլ նաեւ հեռուէն կը հարուածէր : Բազրատունի՝ Ա. երգին մէջ դէթ
(դոր քննած ենք ծայրէ ծայր) , ղարմանալի վերապահութիւն մը ու-
նեցած է հեռաձիգ բառին հանդէպ , թէեւ ան կը համապատասխանէ
ճշգրտօրէն *ἐκάεργος*, *ἐκηβόλος*, *ἐκατηβόλος* երեք բառերուն՝ դոր-
ծածուած բնագրին մէջ՝ 21, 75, 96, 110, 147, 370, 373, 385, 438,
474 տողերուն վրայ : Ատոնց գիմաց փոխն ի փոխ կը դործածէ դիպ-
աղեղ , դիպածիգ , կորովածիգ , քաջաղեղ , աղեղնաւոր , հաստաղեղ .
բայց գլխաւորապէս կորովածիգ-ը եւ աղեղնաւոր-ը :

14.

Ղազիկեան

Վայլածին

Երբ վարդամատըն Առաւօտն երեւցաւ...

Բագրատունի

477 Այլածին-մինչ Առաւօտըն վարդամատն երեւցաւ ,

Rosa Calzecchi Onesti (հրատ. Einaudi)

477 E quando figlia di luce brillò l'Aurora dita rosate,

Յուճարէմ քնագիր

ἦμος δ' ἡριγένεια φάνη βοδὸδᾶκτυλος Ἥως,

Դիտենք նախ Bailly-ի տուած դիցաբանական բացատրութիւնը
ἡριγένεια բառին դիմաց . «*filie du matin, ép. d'Éôs (l'Aurore)* ,
էբր վկայութիւն նշանակուած է Ժլիկանին նոյն համարը (477) :

Բազրատունիի «Այլածին»ը է ἡριγένεια-ին հայացումը , այսինքն
ծնունդը առաւօտու (*ἔαρ, ἔαρος*, եւ սղումով՝ *ἦρ, ἦρος, ἦρι* + միա-
ցած *γένεια*-ին) : Արշալոյսն է աղջիկը Առաւօտին կամ Այգին :

Բազրատունի սակայն ἦώς-ը Թարգմանած է Առաւօտ բառով ,
փոխանակ Արշալոյս-ի , որ աւելի ուղիղ եւ հասկնալի պիտի ըլլար :
Եւ Վարդամատ մակերին ալ հայերէնի մէջ տրուած է Առաւօտին՝
փոխանակ «Արշալոյս»ին : Իսկ Ղազիկեան նոյնութեամբ առած փո-
խադրած է աշխարհաբարի մէջ եւ մնացած է Վարդամատն Առաւօտ :

Դիտել կու տանք որ Բազրատունի նոյն Դիւցաղնեղութեան ԺԹ .
երգին առաջին տողին Ἥώς-ն ալ Թարգմանած է Առաւօտ բառով ,
համաձայն մնալով ինքնիրեն :

«Վարդամատն»ը քստեղծումը ճաշակաւոր ու ճիշտ՝ համապա-
տասխան է յունարէն *βοδὸδᾶκτυλος*-ի (= ըստ Bailly-ի *aux doigts de*
roses, ép. d'Éôs) . Բազրատունի յաճախ դործածած է զայն նաեւ իր
անձնական գործին «Հայկ Դիւցաղն»ի մէջ :

15.

Ղազիկեան

Անոր ըսաւ ամպակուտակն Արամազդ

Բագրատունի

560 Ձայս առ նա պատասխանի ամպրոպայինն ետ Արամազդ

Rosa Calzecchi Onesti (Հրատ. Einaudi)*E ricambiandola parlò Zeus che raduna le nubi*

Յոյն քնագիրը

560 Τῇν δ' ἀπαμβιβόμενος προσέφη νεφέλγερέτα Ζεὺς.

Հոս դիտելի է ի նպաստ Ղազիկեանի որ Արամազդի տիտղոսին մէջ՝ Բագրատունիի ամպրոպայինն-ի տեղ գործածած է ամպակուտակ բառը, ուրիշ տեղ մըն ալ ամպրոպադէգ: Հաւանաբար անդրադարձած ըլլալու է նշանակութեան թեթեւ տարբերութիւն մը այդ եզրին: *Bailly* ատոր բացատրութիւնը կու տայ «assembleur de nuages»-ով. ամպակուտակն ալ այդ իմաստին աւելի կը մօտենայ անշուշտ: Բագրատունին յաջորդ երգերուն մէջ ունի թէ՛ ամպրոպադէգ-ը եւ թէ՛ ամպակուտակ-ը: Նախնիք գործածած են ամպածիւն, ամպայարայց՝ որ նոյն միտքը կը յայտնեն:

Բայց չկարծուի որ Բագրատունիի «ամպրոպային»ը տկար կը մնայ անկէ իբր նշանակութիւն. մանաւանդ թէ աւելի եւս ուժեղին կը հնչէ իր իմաստին խորութեամբը: Վասնզի ամպերը կուտակելը կամ դիզելը չէ որ աստուածին ոյժը կամ մեծութիւնը ցոյց կու տար, այլ այդ ամպերէն ծնած սաստը, խռովութիւնը, փոթորիկը, ճայթճումը՝ իբր նշան իր բարկութեան. այս է Արամազդին ալ դիցաբանութեան մէջ տրուած հեղինակութեան պատկերաւոր բացատրութիւնը: ՆՀԲ.ը ամպրոպայինն-ի դիմաց՝ երբ կը դնէ քանի մը ուրիշ բառեր՝ ամպարբոր, ամպայարայց, կը դնէ խնդրին հետ ճիշտ կապակցութիւն ունեցող ամպրոպայինն ալ, համապատասխան յունարէնով *νεφέλγερέτα* *Ζεὺς* (= *νεφέλη* = ամպ եւ *γίγερέτα* = դիզող, եւ *η-ներու* սղումով միացած) = *Nubes excitans Juppiter*:

* * *

Ղազիկեանի համոզումն է հարստացնել աշխարհաբարը՝ գրաբարի դանձերէն հանուած նոր բառերով ու ձեւերով: Այդ հարստութիւնը, կը կարծենք, պէտք է դայ ժողովուրդէն: Ասոր ալ համոզումն ու դիտակցութիւնը ունի մեր թարգմանիչը, սակայն երբեմն մղուած գրաբարի հանդէպ ունեցած իր չափազանց սէրէն եւ հսկայ պաշարէն, ահամայ կը տարուի անկէ:

Իլիականի այս Ա. երգին շեղուական թեթեւ քննութեան մը ընթացքին աչքի զարնող զբաբարի հետքերէն են նաեւ ակումբ-էն կադմուած բայի մը դործածութիւնը՝ երբ կ'ըսէ. «Արդ, երբ բոլոր աւերման միահայլ»:

Զուտ զբաբարի հետք մըն է «մեր տանը մէջ պառաւանջ յԱրգաս», եւ կամ «յանդ պիտի ելլէ». յանգ ելլել՝ աշխարհաբարը չի կրնար տանիլ, ինչպէս նաեւ «աղէ փորձ փորձէ», որուն զբաբարն է Բագրատունիին քով. «փորձ աղէ փորձեալ», հարթարդակ (Գիրք պիտ.) փոխանակ հարթայտակի, քիչ դործածուած հոմանիշ մը միւսին:

Գրաբարի դարձուածք մըն է սա տողը.

«Ոչ ալ բերրի ու մարդաշատ Փլթիոյ

Մէջ իմ հունձքերըս վարեցին քնաւ աղարտ»:

«Վարեցին քնաւ աղարտ»ը զբաբարի սա տողերուն տպաւորութենէն առաջ եկած է.

«Եւ ոչ համրուն ի Փթիա դալարագեղ մարդադարման

Զարտորայս աղարտեցին»...

Ղազիկեանի յիշողութիւնը, ականջը լեցուած է զբաբարով, որուն ականայ կը յանձնուի, հակառակ թերեւս իր սկզբունքներուն:

Ղազիկեանի համոզումներէն մէկն ալ եղած է ճոխացնել աշխարհաբարը դաւառական եւ նոյնիսկ ուսմիօրէնէն փոխանցուած բառերով. այս մտքով Պարտիզակի ինչ ինչ ժողովրդական բառեր մտած են իր թարգմանութիւններուն մէջ: Անոնց քննութիւնը չէ որ մտադիր ենք կատարել հոս: Բայց անցողակի կերպով նկատի առնուած թող ըլլայ այս տեսակէտը, որ Իլիականի թարգմանութեան մէջ ալ երևան կու գայ իր այս ձգտումը: Օր. էջ 31.

Բանիկ մըն ալ չըկարենաս ատիկել.

Այլ իմ սրտէս պիտ' աւելի հեռանաս,

Եւ քեզ համար շատ դառնագոյն պիտ'ըլլայ:

Գործն ըսածիդ պէս իսկ ըլլայ՝ ուղածս է:

Գրողէ, կարկէ՛ եւ հնազանդէ իմ խօսքիս.

Գուցէ բոլոր Ոլիմպոսի աստուածներն

Օգնութիւն մ'իսկ չըկարենան՝ քնել քեզ:

Հոս կը հանդիպինք երկու բառերու՝ որոնք դաւառէն են. մէկն է ատիկել կամ ատակել, այսինքն՝ ատակ ըլլալ, ձեռնահաս ըլլալ բան մը ընելու: ՆՀԲ. կ'աւանդէ թէ դործածուած է Վարբ Հր. Գ. մէջ. «Այր մեղաւոր դայդ ոչ ատիկեացէ առնել»: Կ'անդրադարձնէ բառարանը՝ որ աւելի ուսմիօրէն է քան բուն դասական բառ:

Երկրորդ բառը գագելն է, հաւանաբար դաւառական ծագումով,

Թերեւս Պարտիզակի բարբառով, որուն իմաստն է «լռիկ մնջիկ նըստիլ»:

Բազբատունիին քով տողը այսպէս կը հնչէ.

565 Այլ կարկեա՛ միստ լըռիկ, եւ հրամանիս լեր. ունկնդիր:

Արամադէն է որ զայրացած՝ այս խօսքերը կ'ուղղէ Հերային, չմիջամտելու իր դործերուն եւ ոչ ալ զանոնք քննադատելու: Այդ տողը Ղաղիկեանի մօտ առած է հետեւեալ ձեւը.

Գրողէ՛, կարկէ՛, եւ հնազանդէ՛ իմ խօսքիս:

Անհասկնալի կը մնայ տողը՝ եթէ գոգէին հետ չմտերմանանք: Իտալական Թարգմանութիւնը Rosa Calzecchi Onesti-ին ունի.

«Ma siedi senza parlare e obbedisci al mio ordine»

յոյն բնագիրը՝

ἀλλ' ἄχεοῦσα ῥάδῃσο, ἐμῷ δ' ἐπιτελεῖσθαι μῦθῳ,
որուն բառական թարգմանութիւնը պիտի ըլլայ՝

Այլ լռիկ նստէ, եւ հնազանդէ իմ խօսքիս.

«Լըռիկ», որ ἄχεοῦσα-ի (silencieuse ըստ Bailly-ի) ճիշտ հայացումն է, Բազբատունիին քով ուրեմն եղած է «կարկեա՛ նիստ լռիկ», իսկ Ղաղիկեանին քով գոգէ-ոյ՛ արտայայտած է, որ կը մնայ մուկ:

Նոյն ձեւին եւ նոյն բացատրութեան կը հանդիպինք Իլիականի Բ. երդին մէջ եւս: Ղազիկեանն ունի.

չուսուակա՛ն, տե՛ղդդ գողէ,

ու մտիկ ըրէ խօսքին քենէ մեծերուն:

Բազբատունի.

200 Ա՛յ չըւառ, միստ ամիսլիիստ, այլոց ձայնի լեր ունկնդիր:

Իտալերէն վերոյիշեալ Թարգմանութիւնը ունի «Stattene fermo a sedere». Իսկ յոյն ունի ἄτρεμας ἦσο, ուր ἄτρεμας-ը ըստ Bailly-ի՝ է sans bouger, en restant immobile, համապատասխան Բազբատունիին «անխլիւտ»ին:

Ղաղիկեան կապուած է իր գոգել-ին, որուն իմաստը բացատրեցինք արդէն:

Հոս վերջ կու տանք մեր անգրադարձութիւններուն՝ Ղաղիկեանի կարդ. մը եղականութիւններուն շուրջ՝ որոնք դասականներու թարգմանութեան մէջ կը յայտնուին: Յաջորդ անդամով նկատի առնել պիտի տանք վերոյիշեալ բառերէն ոմանց մասին՝ միւս երգերուն մէջ երեւցած նման կամ տարբեր գործածութիւններ, որոնք կրնան օգտակար ըլլալ եզրաբանական ճշտումներու համար: